

בשעו קפד: תקשורת והגירה

בין עלייה להגירה: ארבע מסורות מחקר

דן כספי

את הסיפור הזה מתחילים מהסוף
אנייה עם נוסעים הגיעה לחוף
אנשים עייפים בארץ חדשה
עומדים מול שער גדול ומסתכלים בו בשתיקה
"קול ציון לגולה" כל שעה שפה אחרת
הרדיו מנגן, יושבים כמו גולים במחנת
כמו ליד התנור יושבים, מתחממים
מבינים כל מילה, שרים את השירים
ובבוקר חוזרים אל השפה החדשה
שוברת שיניים אדישה וקשה

ושוב הרדיו מדבר "מדור חיפוש קרובים"
רשימות ארוכות שמות כתובות ומספרים
אין שפה, אין פרנסה, יש תעודה כבר נסתדר
ובקיץ החם מוציאים את הכסאות
מרכז הסברה מביא סרטים והרצאות
אקורדיון מנגן מלווה איזו זמרת
"עגלה עם סוסה", "אוי אוי כנרת כנרת"

את הסיפור הזה מתחילים מהסוף
סיפור על אנייה שהגיעה אל החוף
על מחנה מעבר ועל תחנה סופית
ועל הבולגריה, הפולנית, היידיש, העברית,
ועל מקום אפור ללא צבע ללא נוף
ועל התחלה, התחלה שאין לה סוף

חווה אלברשטיין, "שרליה"

נדרש זמן לא מועט עד שהתיבה "הגירה" התקבלה לשפה העברית. הגירה לישראל נחשבה כפעולה רצויה וחיונית שכונתה "עלייה", ומהגרים לישראל כונו "עולים". כנראה גלי ההגירה האחרונים ושינויים דמוגרפיים בפרופיל המהגרים, לא יהודים, פליטים או מהגרי עבודה, מצדיקים את השימוש במושגים "הגירה" ו"מהגרים". לפי פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, האוכלוסייה הלא יהודית בשנה העברית תשע"ו מנתה 380,000 איש, רובם מהגרים מברית המועצות לשעבר, שהם 4.4 אחוזים מכלל תושבי המדינה (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2016א).¹ להבדיל מהיום, גלי ההגירה המוקדמים היו הומוגניים, רובם ככולם יהודים ומעט מהגרים נוצרים. מדינת ישראל כבר אינה מקלט רק ליהודים ובכל זאת, גם בעת כתיבת שורות אלה, הסוגיה הסמנטית טעונה. מי שמעדיף את המושג "הגירה" על פני "עלייה" חשוד כפוסט-ציוני במקרה הטוב.

כך או אחרת, ישראל הייתה ונשארה מדינת הגירה בלתי פוסקת. חוקרים במדעי החברה התקשו, וספק אם יכלו, להינתק לחלוטין מן התהליכים החברתיים עצמם, ולו משום שהם חוו בעצמם את תהליכי ההגירה אשר אותם חקרו. לפחות שלושה גורמים עיקריים הטביעו את חותמם על היקף המחקר ואופיו בתחום זה: האקולוגיה התקשורתית, האקלים הערכי בחברה ובעיקר האוריינטציה הכללית כלפי מהגרים, והמודעות בקהילה האקדמית.

לאורך השנים חלו שינויים דרמטיים במפת התקשורת הישראלית, במיוחד בהיקפה של התקשורת המגזרית, לרבות של מיעוטים (כספי, 2012). מפת התקשורת התפתחה במקביל לחברה הישראלית. אם בשנים הראשונות של מחסור במשאבי המדינה החדשה פרחו העיתונות המפלגתית גם למהגרים, לצד שידורי רדיו וטלוויזיה מצומצמים, הרי שבעשורים האחרונים ההתפתחות הכלכלית המואצת עודדה שפע של אמצעי תקשורת, ותיקים וחדשים. באקולוגיה התקשורתית התוססת

מהגרים יהודים ולא יהודים נהנים כיום מן השפע התקשורתי (Kama, 2014).

תמורות דרמטיות חלו באקלים הערכי והאינטלקטואלי, כמו ביחסו של הרוב היהודי למהגרים, אשר אף הם הלכו והתגונו. בשנים הראשונות למדינה חייבו הצרכים המידיים לעיצוב זהות לאומית נקיטת מדיניות נמרצת של כור היתוך. לימים, ובהשראת הנסיבות החברתיות המשתנות, הציעה המסורת הפלורליסטית סובלנות להבדלים השונים בין העדות. באקלים של פתיחות גלובלית תפסה המסורת הרב תרבותית מקום נכבד בשיח הציבורי והאקדמי. בשנים הראשונות של המילניום החדש דומה היה שהמסורת ההיברידית הולמת את המציאות החדשה של גלי ההגירה הולכים וגואים בכל מקום.

במאמר מוצגות ארבע מסורות בחקר התקשורת וההגירה בישראל: הגמונית, פלורליסטית, רב תרבותית והיברידית.² כל אחת ממסורות המחקר התעצבה בהקשר סוציו-תרבותי והיסטורי ספציפי ונשענה על הפרדיגמה הדומיננטית בחברה ובאקדמיה באותה עת, התגבשה בקונטקסט סוציו-תרבותי אך לא נכחדה עם שינוי הנסיבות. נראה שבמבט רטרוספקטיבי עדיף להציג את ארבע מסורות המחקר כמתחרות בינן לבין עצמן, תחרות הנמשכת עד עצם כתיבת השורות באופן החף מכל שיפוט ערכי (ראו לוח 1).

לוח 1: מסורות בחקר תקשורת והגירה בישראל

תחום/ מסורת	הגמונית	פלורליסטית	רב-תרבותית	היברידית
מתי הייתה פופולרית	שלושת העשורים של ראשית המדינה	מאז תחילת שנות השמונים	העשורים האחרונים במילניום הקודם	מראשית המילניום הנוכחי
תפיסת החברה	מונוליתית, מערבית, כור היתוך של כל העדות	הטרוגנית, אינטגרטיבית	פוסט-ציונית, שסועה, "גטאות", מובלעות	אינטגרציה ללא אסימילציה
תפיסת המהגרים	מיעוט זמני	מובלעת חולפת	מובלעת קבועה	מיעוט זמני
אקולוגיה תקשורתית	מדיה ארציים מבוקרים ומסובסדים, מדיה למען מיעוטים	ניצנים לתקשורת מיעוטים, צמיחת העיתונות המקומית	שפע ערוצים, מדיה מופרטים למען מיעוטים ושלם	מדיה חדשים, אינטרנט, מדיה חברתיים
תחומי מחקר מרכזיים	סוציולוגיה של עדות, דמוגרפיה	ריבוד, לימודי תרבות, מגדר	לימודי תרבות, מגדר, תקשורת	תקשורת, לימודי הגירה, לימודים אתניים
מי חוקר	רוב חוקר מהגרים, מחקר אדמיניסטרטיבי	בעיקר רוב חוקר אך גם מיעוט חוקר מהגרים	בעיקר מיעוט חוקר את עצמו/ מהגרים	בעיקר מיעוט חוקר את עצמו
מה נחקר	בעיקר תהליכי התקשורת בין מהגרים לבין מארחים	בעיקר ייצוג מהגרים בתקשורת המארחים	תכנים של תקשורת מהגרים, הפקתה ורגולציה עליה, ייצוג מהגרים בתקשורת המארחים	בעיקר קהלים אתניים, מדיה וזהות, התקבלות ופרשנות
מאגר סמנטי	עדה, עלייה, קליטה, קבוצ גלויות	מיעוטים, עלייה וקליטה	מהגרים, מובלעות, שבטים, זרים, שבטים	מהגרים, קהילות, זרים, תרבויות משנה

הרי שהם זמניים וסופם של ההבדלים הללו להיטמע בחברה הקולטת במקדם או במאוחר. בחברה שהייתה עסוקה בגיבוש הזהות הלאומית תוך ניהול סכסוך עם הסביבה הערבית העוינת הופנתה תשומת לב רבה למי שהיגרו למדינה החדשה. הם נתפסו כמשאב וכחלק בלתי נפרד מן הקולקטיב של הרוב היהודי. מימי ראשיתה של המדינה רווחה הערכה שבכוחם של המהגרים החדשים להעצים את יתרון הרוב היהודי על

המסורת ההגמונית

מסורת המחקר ההגמונית מזוהה עם השנים הפורמטיביות הראשונות למדינת ישראל. גלי הגירה המונית באו אל חופי הארץ עם הכרזת העצמאות של מדינת ישראל. בתהליך בניית הלאום נתפסה החברה כפי ששאפו שתהיה, דהיינו חברה הומוגנית נטולת שסעים. האמונה הייתה שגם אם גלי הגירה המונית יוצרים מיעוטים לשוניים ותרבותיים,

מינימלי (Katz & Eisenstadt, 1960). גם פקידים ונותני שירותים שונים נחשפו יותר לפניות אלטרואיסטיות של לקוחות – "מגיע לי" או "עשה לי טובה!" – אשר כנראה טרם הפנימו עקרונות של פנייה נורמטיבית ושל קבלת שירות המתבססים על זכויות לגיטימיות (Katz & Danet, 1966). גל המחקרים הראשון הזה עסק בבירוקרטיה והציבור, ולא להפך!

המסורת הפלורליסטית

המהפך הפוליטי בשנת 1977 חולל תמורות ערכיות דרמטיות בחברה הישראלית, בעיקר במעבר דרמטי מערכים קולקטיביסטיים במשק מבוקר לערכים ליברליים של אינדיווידואליזם וכוחות השוק. תשומת הלב התמקדה כעת בשסעים חברתיים וכלכליים. במיוחד התרכז השיח הציבורי ואף האקדמי בצורך להעצים את מעמדם של מגזרים מוחלשים בעשורים הראשונים של המדינה. עם אלה נמנו מיעוטים אתניים ותרבותיים, ובהם מהגרים מארצות האסלאם.

אחרי מלחמת ששת הימים בשנת 1967 גדלו שטחי הארץ והחלו נובטים ניצנים של שסעים גאופוליטיים ומוקדי עוצמה חדשים בפריפריה החברתית. העיתונות המקומית הייתה סימפטום לכך. המקומונים המתרבים נתפסו בראשיתם, בשנות השבעים, כתופעה שולית שאינה ראויה לתשומת לב ובוודאי לא למחקר. המרכז, גם במפת התקשורת, משמעותי ומעניין יותר למחקר מאשר השוליים! במידה רבה רווחה הערכה שהסדקים במפת התקשורת, עשרות ומאות מקומונים אשר החלו להופיע ברחבי המדינה, אינם אלא תופעה חולפת אשר תדעך בזכות תהליכי אינטגרציה חזקים (Caspi, 1986). אך כנראה התסיסה החברתית בתחילת שנות השבעים, הפתיחה הזמנית של שערי ברית המועצות וגלי העלייה המחודשים הכשירו את הקרקע לניצניה של תקשורת מגזרית מגוונת חדשה.

גם תחילתם של לימודי מגדר אתגרה את ההגמוניה, בייחוד הגברית, באקדמיה. לימודים אלה המריצו אימוץ ראייה פלורליסטית של החברה. דור חדש של חוקרות (הורוביץ, 2001) ועמיתים אחדים (Semyonov & Lewin-Epstein, 2004; Raijman, 1994) גילו רגישות למה שזנח שנים: המבנה הריבוי של החברה הישראלית, גדוש הפערים החברתיים-כלכליים, המגדרים, הלאומיים, התרבותיים והגאוגרפיים. על כן, לא במקרה רוב המחקרים אשר הזינו את המסורת הפלורליסטית בתקשורת היו של חוקרות פמיניסטיות. ענת פירסט חקרה את ייצוגם של האזרחים הערבים בתקשורת היהודית (First, 1998, 2002), ודפנה למיש חקרה את ייצוגם של נשים מהגרות מחבר המדינות (Lemish, 2000). ככל שהצטמצם היצע התקשורת בלשונות מהגרים, ועיתונים נסגרו, התחזקה התביעה לנגישות מהגרים ולייצוגם הנאות בתקשורת של המארחים. בדרך כלל שבו ונחשפו במחקרים אלה החסך התקשורתי, תת הייצוג ומגמת הסטראוטיפיזציה של מהגרים החדשים באמצעי התקשורת הישראליים.

המסורת הרב תרבותית

הגישה הרב תרבותית במערב (Eade, 2008) נתנה השראה למחקר החברתי בארץ (מאוטר, שגיא ושמיר, 1999). לפחות שני "פוסטים" הזינו את המסורת השלישית, הרב תרבותית, בישראל: פוסט-מודרניזם ופוסט-ציונות. ההיסטוריונים והסוציולוגים החדשים הציבו כאן מטרה כפולה: לאתגר את התפיסה האינטגרטיבית והפונקציונליסטית, ההגמונית

המיעוט הערבי. על כן היה צורך מידי לזרז את תהליך האקולטורציה של המהגרים היהודים החדשים, להטמיעם בקרב הרוב היהודי אגב הנחלתם של סמלים לאומיים משמעותיים, ובעיקר השפה העברית. בנסיבות אלה התעצבה מדיניות רשמית של קיבוץ גלויות באמצעות מה שכונה מאוחר יותר "כור היתוך" כפייתי ומכאיב של לשונות ותרבויות. מאחר שהיעד המרכזי היה ליצור חברה מונוליתית, הסובלנות להבדלים הבין-עדתיים הייתה מינימלית.

כבכל מדינה צעירה אמצעי התקשורת היו מגויסים כדי לממש יעדים לאומיים. מדינת ישראל ירשה תשתית רדיו איכותי מידי המנדט הבריטי. כך אפשר היה להסב שידורים לקהילות דוברות לשונות שונות בנקל. אך עיקר המשימה של שידורי קול ישראל היה הנחלת השפה העברית. שדרים נבחרו בהקפדה וסעיף השליטה בעברית, כולל הגייה, דיקציה תקנית, היה שיקול מרכזי בבחירתם (רוטנברג, 2007). במקביל לשידורי הרדיו, החלו לצאת לאור עיתונים, רבים מהם בחסות מפלגתית, אף הם כדי לסייע בקליטתם החברתית, התרבותית והפוליטית של המהגרים החדשים (כספי ולימור, 1992; Bar-Haim, 1999; Caspi & Limor, 1999).

השלטונות עודדו מחקרים על הצלחתה של מדיניות כור היתוך, והמחקר החברתי בראשית דרכו נזקק לסיוע השלטונות. מאחר שסוכנויות ורשויות המדינה יזמו רבים ממחקרי העלייה והקליטה ומימנו אותם, נחשבו אלה מחקרים אדמיניסטרטיביים. לרוב הושם הדגש המחקרי על תהליכים דמוגרפיים וריבודים, על חלקו של החינוך במיזוג גלויות או על ההשלכות הפוליטיות של ההגירה (וימן, 2015). המינוח הסמנטי מעיד אף הוא על הפרדיגמה הערכית הדומיננטית באותה עת.

ההגירה כונתה "עלייה" ומהגרים – "עולים חדשים", גם בפרטומים אקדמיים. ההגירה ממדינת ישראל נחשבה "ירידה" ואילו המהגרים ממנה תויגו במונח שלילי, "יורדים" או נוטשים את המדינה. צירופי המילים "עלייה וקליטה" או "עלייה ומיזוג גלויות/עדות" עיטרו מאמרים וספרים (המחלקה לסוציולוגיה, 1966). רוב המחקרים החברתיים היו אופטימיים: חרף קשיי הקליטה הזמניים, בזכות המדיניות של קיבוץ גלויות ומנגנוני חברות יעילים (Kahane, 1986) הולכת ומתגבשת חברה חדשה עם זהות לאומית, תרבות ושפה משותפות.

מאחר שחקר התקשורת התפתח בישראל באיחור מה, כתחום בסוציולוגיה, רק בשנות השישים של המאה הקודמת (אדוני ופירסט, 2006), המחקרים הראשונים התמקדו בדפוסי התקשורת בין רשויות החברה והמדינה לבין המהגרים החדשים. במחקרים אלה נבחנו בין היתר היחסים בין הבירוקרטיה לבין הציבור הישראלי על פלגיו השונים. בתבנית המודרניזציה המקובלת באותם ימים (Eisenstadt, 1973), לצד הפונקציונליזם, הדהדה במחקרים מסכת היחסים שבין הבירוקרטיה הצעירה, אשר הייתה בתהליך התהוות, לבין כלל הציבור, ובכללו המהגרים.

כך חשפו הסוציולוגים כי פקידים ממלאים אף את תפקיד הסוציאליזטור, מעין מורה ומנחיל ערכים ונורמות של החברה המערבית ללקוחות בקרב המהגרים: נהג אוטובוס נאלץ ללמד את נוסעיו מהי תחנת עצירה של אוטובוס ומהו מחיר כרטיס קבוע שאין מתמקחים עליו; האחוז בטיפת חלב יעצה גם בענייני היישוב והתייצבה בראש תנועה לזכויות אישה במושב עולים; המדריך החקלאי גייס את מודרכיו למפלגה. בכל אותם מקרים הובחנה מעין מגמה של דה בירוקרטיזציה, שבה פקידים פיתחו מעין תלות בעולים כדי למלא את תפקידם ולהבטיח שיתוף פעולה

כנראה מקורה של הנכונות לזהות ההיברידי אינו בהשלמה של הקולטים עם המציאות הדמוגרפית. המהגרים היו לחלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית והשתלטו על מוקדי עוצמה במערכות החיים: על הכלכלה, התרבות ובעיקר הפוליטיקה. מפלגות של מהגרים מחבר המדינות השתלבו בכנסת ונציגיהם מתמנים לשרים בממשלות ישראל. מבחינה זאת נבלמה זמנית תחושת האיום של המארחים מפני מהגרים חדשים.³ הזהות הלאומית של תושבי ישראל התחזקה ועמה גם תחושת הביטחון שלהם. האקלים החברתי לא לחץ עוד על מהגרים לדבר בשפת הרוב או לאמץ את תרבות המקום (Elias, 2008). גם האקולוגיה התקשורתית היטיבה עם הזהות ההיברידית של מיעוטים והנגישות למדיה החדשים עודדה את טיפוחה של זהות היברידית. אמצעי תקשורת חדשים ומגוונים ביטלו מרחקים גאוגרפיים וסייעו לשימור הזהות המקורית בחברה החדשה (Khvorostianov, 2016). אפשר היה להיות כאן – ולהרגיש "שם", כלומר: לעבוד בישראל ולהיחשף למרחש בארץ המוצא באמצעות המדיה החדשים, בעיקר רשת האינטרנט (אליאס וזלצר-שורר, 2007; Elias & Shorer-Zeltser, 2006).

דיון

ארבע מסורות בחקר הגירה ותקשורת משקפות תהליך היסטורי של יחסים בין קהילת המהגרים לבין החברה הישראלית המארכת, כל מסורת בזמנה. המסורות התחרו בינן לבין עצמן אך אינן מוציאות אחת את השנייה. אולי אין זה מקרה שארבע המסורות "נפגשו" לאחרונה בדו"ח ועדת ביטון (ועדת ביטון, 2016). השיח הרב תרבותי מהדהד בהמלצות הוועדה. אחדים מחבריה נעזרו ברב תרבותיות כדי לתקוף את כור ההיתוך וההגמוניה של שנות ההגירה ההמונית לישראל, ורבים מהם חתרו לזהות היברידית מבוקרת, כמו עמיתיהם מברית המועצות לשעבר, כלומר זהות מזרחית אך תוך כדי הדחיקת שורשיהם בתרבות האסלאם. רק מעטים, בעיקר בחוגי האליטות, מחפשים את שורשי התרבות הערבית ומגדירים עצמם כ"יהודים ערבים" (Shenhav, 2006). מסורות המחקר שזוהו במאמר זה עשויות להעיד לא רק על אפנות במחקר החברתי אלא גם לתעד תהליכים חברתיים, ממדיניות קליטה כוחנית של כור ההיתוך בשנות החמישים של המאה הקודמת, שבהן התגבשה המסורת ההגמונית, עד למדיניות של תמיכה דיפרנציאלית במהגרים כיום. נראה שגם מדיניות ההגירה החל במילניום הקודם הייתה דיפרנציאלית, "היברידית" ממש כמסורת המחקר. המדיניות הרשמית מאירה פנים למהגרים יהודים, אך לא למהגרים לא יהודים. בנסיבות אלה נבטו ניצני מחקר של הגירה לא יהודית ותקשורת (Kama, 2014; Sabar & Tenenboim, 2016).

אירועי השנים האחרונות, בעיקר הגלים של מהגרי עבודה והתחזקות הרוח הלאומנית בישראל, עתידים להעניק יתרון למסורת ההגמונית, ואולי גם הפלורליסטית, ולפגוע במסורת ההיברידית. ההתנסות הבלתי אמצעית והלא חיובית עם מהגרי העבודה מחזקת את תחושת האיום שחשים מגזרים מסוימים בחברה הקולטת ואת התביעה לצמצם את התופעה. ההסתייגות מהגירה של מהגרי עבודה לישראל מקבלת חיזוק בלתי צפוי מגלי הגירה של פליטים ממדינות מצוקה לאירופה. כאן ושם נובעת ההסתייגות מחשש מפני שינויים דמוגרפיים ותרבותיים בלתי רצויים. באקלים החדש שנוצר נפגעת הסובלנות לאחר. המהגרים נדרשים לנטוש את המסורת שלהם מארצות המוצא ולהסתגל לחברה

במחקר החברתי (Katz, 1996) ולמצוא חיזוקים לתפיסה ערכית חלופית של חברה משוסעת ומתפרקת לשבטים ולמובלעות. פריחתה של המסורת הרב תרבותית עודדה עיון מחודש וביקורתי במדיניות כור ההיתוך, בייחוד בקרב בכירי הסוציולוגים וחסידיה בעבר (ליסק, 1999). שינוי ערכי זה התרחש בד בבד עם פתיחתם של השערים בברית המועצות לאחר פירוקה וחינוך גל ההגירה לישראל. להבדיל מהעבר, גל ההגירה הזה היה אינטנסיבי ובעל עוצמה והציב דרישות תרבותיות תקיפות שטרם נשמעו כמוהן: לא עוד אימוץ חד סטרי של נורמות וערכים של החברה המארכת, אלא הכרה בזכותם של המהגרים לשמר את תרבותם ואף השפעה תרבותית ופוליטית רחבת ההיקף על הקולטים. יתר על כן, במקרים אחדים הצליחו המהגרים לכונן גופים ומוסדות בפוליטיקה, בכלכלה ובתרבות. מפלגות של מהגרים מחבר המדינות, מיזמים כלכליים של מהגרים בעלי הון או תאטרון של שחקנים ובמאים מהגרים היו לאכסניה גם של המארחים הקולטים (הורוביץ, 2001; Al-Haj, 2004; Gershenson, 2014).

בתפיסה הרב תרבותית נעלמת ההיררכיה בין הרוב לבין המיעוטים, לרבות המהגרים, וניתנת לגיטימציה לתפיסה סגמנטרית של החברה והחברה מורכבת משלל שבטים או מובלעות תרבותיות המאיימות על הסולידריות החברתית הפונקציונליסטית (ליסק, 2000). מתוך כך, הדה קונסטרוקציה של החברה הישראלית אימצה מינוח סמנטי חלופי בעיקר לגבי מה שנראה כמונחים ציוניים מרכזיים (Kimmerling, 2001). בשונה ממסורות אחרות, הגישה הרב תרבותית מכבדת את המטענים הערכיים של המהגרים. באקלים החדש החברה מורכבת משלל שבטים או מובלעות אוטונומיות: מובלעת חרדית, מובלעת מזרחית, מובלעת ערבית ומובלעת של דוברי רוסית (קימרלינג, 1998). גם הפעם ייצוג המהגרים בתקשורת נשאר מוקד המחקר התקשורתית.

המסורת ההיברידית

המחקר של זהות היברידית מכיר בדו-קיום בשלום ולא רק במאבקים בלתי פוסקים בין זהויות. הזהות ההיברידית של מהגרים מתגבשת תוך כדי משא ומתן מתמיד בין המהגרים לסביבתם החדשה והקניית משמעויות שונות לתכנים תקשורתיים שחלקם שאובים מהמטען התרבותי המקורי של האורחים החדשים ואחרות ניזונות מהמציאות החדשה (Adoni, 2008; Caspi & Cohen, 2006; Elias, 2008). מחקרים במסורת ההיברידית מושפעים מחקר ההתקבלות (Reception studies). חוקרים ניגשים לחקר תקשורת ומהגרים בעיקר מנקודת המבט של הקהל והפרשנות שהוא מעניק לתכנים.

ניצנים של מסורת זו אפשר למצוא עוד במחקר התקבלות חלוצי שעשו אליהוא כ"ץ ותמר ליבס בשנת 1990 ובו נמצאו הבדלים בין תרבותיים של קבוצות צופים ישראלים בפענוח המשמעויות המוצפנות בסדרת הטלוויזיה האמריקנית סאלאד (Liebes and Katz, 1990). כל אחת מארבע הקבוצות שהם חקרו – ערבים, עולים חדשים מברית המועצות, צופים שמוצאם ממרוקו וקיבוצניקים – מצאו בסדרה האמריקנית משמעויות שונות. דמיון רב נתגלה בין הצופים הערבים לקיבוצניקים. שתי הקבוצות התחברו לשבטיות של הסדרה, למגורים ביחד, לתכונות המשפחתית. לעומת זאת העולים מברית המועצות מתחו ביקורת אידאולוגית על הסדרה: על הרדיפה אחר כסף, על אי הנאמנות ועל החברה הקפיטליסטית האמריקנית.

הראשונות לאחר הקמת המדינה, עבודת מוסמך, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון.

Adoni, H., D. Caspi & A.A. Cohen (2006). *Media, Minorities, and Hybrid Identities: The Arab and Russian Communities in Israel*. Hampton Press: Cresskill, NJ.

Al-Haj, M. (2004). *Immigration and Ethnic Formation in a Deeply Divided Society: The Case of the 1990s Immigrants from the Former Soviet Union in Israel*. Leiden: Brill.

Bar-Haim, G. (1992). "Revista Mea": Keeping Alive the Romanian Community in Israel", in: S.H. Riggins (ed.), *Ethnic Minority Media: An International Perspective* (pp. 196-216). Newbury Park, CA: Sage.

Caspi, D. (1986). *Media Decentralization: The Case of Israel's Local Newspapers*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Caspi, D. & Y. Limor (1999). *The In/Outsiders: The Media in Israel*. Cresskill, NJ: Hampton Press.

Eade, J. M. Barrett, C. Flood & R. Race (eds.) (2008). *Advancing Multiculturalism, Post 7/7*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Eisenstadt, S.N. (1973). *Tradition, Change and Modernity*. New York: John Wiley and Sons.

Elias, N. (2008). *Coming Home: Media and Returning Diaspora in Israel and Germany*. Albany, NY: SUNY Press.

Elias, N. & M. Shorer-Zeltser (2006). "Immigrants of the World Unite? A Virtual Community of Russian-speaking Immigrants on the Web", *Journal of International Communication*, 12(2), pp. 70-90.

First, A. (1998). "Who is the Enemy? The Portrayal of Arabs in Israeli Television News", *International Communication Gazette*, 60, pp. 239-251.

---, (2002). "The Transitional Nature of Representation: The Coverage of Arabs in the Israeli News", *Howard Journal of Communication*, 13, pp. 173-191.

Gershenson, O. (2014). "Gesher: An Immigrant Theatre in Israeli Media; A Snapshot from the 1990's", in: D. Caspi and N. Elias (eds.), *Ethnic Minorities and Media in the Holy Land* (pp. 27-43). London: Vallentine Mitchell.

Kahane, R. (1986). "Informal Agencies of Socialization and the Integration of Immigrant Youth into Society: An Example from Israel", *International Migration Review*, 20(1), pp. 21-39.

Kama, A. (2014). "Manila-Tel Aviv: Complexities of a Migrant Workers' Magazine", in: D. Caspi and N. Elias (eds.), *Ethnic Minorities and Media in the Holy Land* (pp. 59-79). London: Vallentine Mitchell.

Kama, A. & V. Malka (2013). "Identity Prosthesis: Roles of Homeland Media in Sustaining Native Identity", *Howard Journal of Communications*, 24(4), pp. 370-388.

Katz, E., (1996). "And Deliver Us from Segmentation", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 546(1), pp. 22-33.

Katz, E. & B. Danet, (1966). "Petitions and Persuasive Appeals: A Study of Official-client Relations", *American Sociological Review*, 31(6), pp. 811-822.

Katz, E. & S.N. Eisenstadt, (1960). "Some Sociological Observations on the Response of Israeli Organizations to New Immigrants", *Administrative Science Quarterly*, 5(1), pp. 287-306.

הקולטת. מבחינה זאת מעניין לעקוב כיצד ישפיעו גלי ההגירה הנוכחים על המחקר החברתי באירופה וכאן.

הערות

1 למספרים אלה יש להוסיף כ-183,000 עובדים זרים, חוקיים ובלתי חוקיים, ו-44,000 מסתננים שחיו בישראל בשנת 2015, כולם לא יהודיים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2016ב).

2 מסורות מחקר מוגדרות בדרכים שונות. למשל, קבוצת חוקרים הקשורים זה לזה בסגנונם ובתקופתם, ובעלי בסיס אידאולוגי או כיוון משותף, בסגנונו של מורם.

3 תחושת האיום בישראל מהגירה התחזקה מחדש עם בואם משל מהגרי עבודה מאפריקה בעיקר משום שאינם יהודים.

4 רק מחקרים אחרים עסקו בתקשורת מארץ מוצא ומהגרים ישראלים, למשל בארצות הברית. ראו Kama & Malka, 2013

מקורות

אדוני, ח' וע' פירסט (2006). מחקר תקשורת והוראתה: דילמות מובנות ופתרונות משתנים. ירושלים: מאגנס.

אליאס, נ' ומ' זלצר-שורר (2007). "לגלוש ללא גבולות: העיתונות המקוונת של מהגרים מחבר העמים בישראל", בתוך: ת' שוורץ אלטשולר (עורכת), עיתונות דוט.קום: העיתונות המקוונת בישראל. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 147-177. זמין גם ב-https://www.idi.org.il/media/255234/ITONUT_FOR_WEB.pdf

ביטון, א' (2016). דו"ח ועדת ביטון להעצמת מורשת יהדות ספרד והמזרח במערכת החינוך: מוגש לשר החינוך מר נפתלי בנט. ירושלים: משרד החינוך. הורוביץ, ת' (2001). "התעצמותם הפוליטית של עולי ברית המועצות לשעבר בישראל", בתוך: מ' ליסק וא' לשם (עורכים), מרוסיה לישראל: זהות ותרבות במעבר (עמ' 100-123), תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

וימן, ג' (2015). הסיפור החלוצי של חקר דעת הקהל בישראל: המכון למחקר חברתי שימושי, 1947-1994. תל-אביב: צבעונים הוצאה לאור.

כספי, ד' (2012). מעבר למראה: מפת התקשורת בישראל. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

כספי ד' ו' לימור (1992). המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990. תל-אביב: עם עובד.

ליסק, מ' (1999). העלייה הגדולה בשנות החמישים: כשלוננו של כור ההיתוך. ירושלים: מוסד ביאליק.

--- (2000). "יחד שבטי ישראל?: שסעים עיקריים בחברה הישראלית", בתוך: י' קופ (עורך), פולרליזם בישראל: מכור היתוך ל"מעורב ירושלמי" (עמ' 27-54), ירושלים: המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2016א). הודעה לעיתונות: נתונים נבחרים מלוחות שנתיים. אוהור ב-12.12.2016 מן האתר: http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201601304

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2016ב). הודעה לעיתונות: עובדים מחו"ל שנכנסו לישראל - 2015. אוהור ב-12.12.2016 מן האתר: http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201602032

מאוטנר, מ', א' שגיא ור' שמיר (1999). רב תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאיראל רוזן-צבני. תל-אביב: רמות.

המחלקה לסוציולוגיה (1966). מיוזג גלויות: ימי עיון באוניברסיטה העברית בירושלים. ירושלים: מאגנס.

קימלינג, ב' (1998). "הישראלים החדשים: ריבוי תרבויות ללא רב-תרבותיות", אלפיים, 16, עמ' 264-308.

רוטנברג, ש' (2007). תהליך גיבוש לשון השידור העברית בקול-ישראל בשנים

- Sabar, G. & S. Tenenboim (2016). "Between State-Orchestrated Exclusion and Local Projects of Inclusion: A Medical Interpreting Vocational Training Course for Eritrean Asylum Seekers in Israel", *International Journal Advances in Social Science and Humanities*, 4(7), pp. 30-42.
- Semyonov, M. & N. Lewin-Epstein (eds.) (2004). *Stratification in Israel: Class, Ethnicity, and Gender*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Semyonov, M. & R. Raijman (1994). *Are Immigrant Women in the Labor Market at a Double Disadvantage?: The Israeli Experience*. Tel Aviv: Golda Meir Institute.
- Shenhav, Y. (2006). *The Arab Jews: A Postcolonial Reading of Nationalism, Religion, and Ethnicity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Khvorostianov, N. (2016): "Thanks to the Internet, We Remain a Family": ICT Domestication by Elderly Immigrants and their Families in Israel, *Journal of Family Communication*, 16(4), pp. 355-368. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15267431.2016.1211131>
- Kimmerling, B. (2001) *The Invention and Decline of Israeliness*. Los Angeles: University of California Press.
- Lemish, D. (2000). "The Whore and the Other: Israeli Images of Female Immigrants from the Former USSR", *Gender and Society*, 14(2), pp. 333-349.
- Liebes, T. & E. Katz (1990). *Export of Meaning: Cross-cultural Readings of "Dallas"*. New York: Oxford University Press.